

Віктор Мойсієнко
Житомир

Пам'ятка української мови з півдня Холмщини

У Державному воєводському архіві в Любліні зберігаються на 328 аркушах за 1684–1705 роки „Akta sądu biskupiego greko-katolickiego chełmskiego i bełzkiego”. Серед цих документів на аркушах 68–71 — „Артикули Косопудському* братству”, записані у 1687 році. Статті написані кирилицею, виразним розбірливим почерком. Документ становить цінність як з точки зору особливостей скоропису другої половини XVII століття, так і мовних рис.

Артыкулы бра(т)ству Косопудському ко(н)фирьмованіє в Хо(л)мѣ мѣця фе(в)раля и дня іѣхпѣзѣ року**

Стано(в)шы передъ книгами нашими капиту(л)ными епѣпскими презе(н)-товавшы пункта на пирькгаминѣ уставо(м) пилные прысто(й)не просили, абы смо склони(в)шыся до про(з)бы працовитого бра(т)ства Косопудзского, поме-не(н)ные пункта ко(н)фирьмова(в)шы ѿ(т) слова до слова до книгъ наших(х) вписати повелили, пре то мы епѣп до прозбы ихъ склони(в)шыся ѿные вписати злецили(х)мо которые в собѣ такъ ся маю(т).

Во имя ѿ(т)ца і сѣна и сѣ того духа аминѣ.

Артыкулы брацтва Косопудзского воздвыженія че(т)ного¹ и животворящаго креста.

аѣ. На самы(и) початокъ кажды(и) з на(с) мае(т) умѣти и разумѣти моли(т)вы до гѣда бѣга и поздоро(в)леніє анге(л)ское, и вызнаніє право(с)ла(в)но(и) вѣры каѣолическо(и), и ведлугъ прыказаны(и) бѣжихъ и це(р)ко(в)ныхъ справоватися.

* Село Кособуди відносилось до гміни Жуків Любачівської волості центру Жовква. Див. Йосипінська (1785–1788), Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів, Київ 1965, с. 156.

** Пам'ятка видається за Правилами видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. Підгот. В. В. Німчук, Київ: Проект, 1995.

¹ Над рядок винесено лише графему, що позначає літеру т, хоч мало б бути ст.

в̃. Службъ б̃жыхъ уст...в...льнє² // (68 зв.) слухати со увагою и ро(с)памятивати муку збавителя нашего и уважати, пры служби б̃жои бра(т)ско(и), которая ся ѿ(т)правує(т) за живые кажды(и) з братии повинє(н) быти, хита которы(й) маючи пе(в)ную забаву для слушны(х) прычы(н) має(т) быти вымо(в)ле(н)ны(и).

г̃. **В**кро(м) звыклы(х) часо(в) на де(н) воздвиженія че(т)ного креста, кому панъ на(й)выжшы(й) дас(т) дочекати, и до сердца дас(т) скруху грѣхо(в) вла(ст)-ны(х) г̃ду б̃гу сповѣдаться и тѣло и кро(в) г̃дню набожне пры(и)няти: а кому бы трудно, неха(и) дас(т) ялмужную або чи(м).

д̃. Стерегчыся пя(н)ства з погорьшениємъ, стерегчыся ѿбмовокъ еде(н) другого, бо шкарадъная и ште(т)ная речъ, нѣкому не шкодыти мовою и учы-нѣко(м), и ѿвше(м) помагати добре чынити, желаючым по жестосердыю ихъ любоданіє(м), радою утѣшеніє(м) ѿ людехъ звадливыхъ стараться ѿ поко(и) и згodu, бо са(м) г̃дъ чрезы уста ева(н)гелисты мовить. бл̃же(н)ны миротвор-цы, яко тыи: с̃нове б̃жии нареку(т)ся: ѿ каждо(м) добре розумѣты, з кажды(м) щыре и пра(в)дыве ся ѿбходити.

е̃. Кгды чуємо кого, албо проты(в) церквѣ с̃тои всходъне(и) хрестиянско(и) и науцѣ, албо проти(в) с̃нови б̃жему, албо проти(в) духови с̃тому, албо проти(в) с̃тостехъ, албо проти(в)ко с̃тымъ б̃жии(м) мовячого, не хвалити ему того, але кому далъ г̃дъ б̃гъ науку, на то ему мудре ѿ(т)повѣды(в)шы ганиты, а кто не має(т) науки, має(т) такъ повѣдати же то ся ему не подобає(т).

с̃. А ежели на каждо(й) свое(й) справѣ ч̃лкъ має(т) шастя и неща(с)тя, прыстоить намъ братия(м) того собранія ѿбopo(л)него ща(с)тя скромъне за-жывати. часу ща(с)ливого г̃да б̃га просити за фор̃туну. а неща(с)ливого часу г̃ду б̃гу за все дяковати собѣ ницъ не прыписовати, ани ся в пиху под̃носити, в смутку за(с) ему самому все поручати. А ро(с)памятовати на клопоты г̃да збавителя н̃шого и па(н)ны пречысто(й), и всѣхъ с̃тыхъ угоднико(в) б̃жиихъ и всѣхъ в ща(с)тю, и неща(с)тю завше потреба всемогущего б̃га волю творити, и ѿно(й) под̃зданими быти.

з̃. А иж есмо всѣ кре(в)косты под̃леглии за которою не ти(л)ко часто выступуємо, але тежъ и выступко(в) своихъ до себе бачыти не можемо. теды кажды(и) з на(с) еде(н) другого з выступко(в) его; ѿ которы(х) бы пе(в)ную вѣдомос(т) малъ, в мило(с)ти (// 69) хрестия(н)ско(й) перестере(г)чы, и упо(м)-нѣти буде(т) повинє(н), а тоє ѿ(т) каждого хентне и вдячъне має(т) быти пры(и)-нятоє.

и̃. На знакъ того бра(т)ства, кажды(й) бы з на(с) повинє(н) носити на собѣ знакъ самого збавителя то єсть крестъ, которы(и) потлуми(в)шы враги своя бы(л) познаны(и), ижъ бы(л) вѣрны(м) слугою пана своего, и ста(л)ся уча(ст)-нико(м) свѣтолито(и) небесны(х).

² Останнє слово аркуша дуже затерте. Дві графеми неможливо ідентифікувати.

Артыкулы втории з набоже(н)ства и прысто(и)ности все(и) братии
служаче(и) за которыми ѿ(т)пусты трымати можуть.

а̣. Напередъ кто ся вписуєтъ в тоє бра(т)ство має(т) ся того дня сповѣдати, и пренас̣тѣ(й)шы(и) сакрамен(т) тѣло и кро(в) Хры(с)тову пры(и)мати. По ты(м) старатися маю(т) братья и сестры, илє зможе(т) быти, абы часо(в) назначены(х) проѣ(с)сии которыє бываю(т) не занедбивати, пови(н)но братия(м) и сестра(м), а кто бы з братии; албо з сестрь не бы(л) на проѣ(с)сия(х) которыи ся на урочыстыи с̣та ѿ(т)правують. теды попаде у выну фунтъ воску.

в̣. Коли которы(и) бра(т) албо сестра з фрацу(н)ку албо тежъ з умы(с)лу иде(т) до церкви воздвиженія че(с)ного к̣(р)ста г̣(с)дня, где єсть брацтво, має(т) тамъ вступи(в)шы, пя(т) разъ ѿ(т)че нашъ, и пя(т) разъ б̣це дѣво змовити. А за тоє ила разъ учыни(т) ты(л)ко ѿ(т)пущє(н)ныхъ грѣховъ доступи(т), якъ ся ниже(и) ѿписало. Будуть ся старати, якъ братия такъ тежъ сестры, коли тоє може(т) быти, абы хоры(х) навѣжали, до сповѣды и пренас̣тѣ(и)шого сакраме(н)ту прыпроважали, и блудящаго во вѣры до єдино(с)ти и увѣринія прыпроважали.

г̣. А иже на су(м)неню добрымъ и че(ст)нымъ чили належы(т) братия и сестры; на ка(ж)ды(й) де(н) ро(з)бѣрати маю(т) сумленіє євое, а ще ѿ(т)пущєнія грѣхо(в) братия ѿ(т)рымаю(т) ѿ(т) г̣да б̣га блюзнѣрства вшелякого, и злои мовы выстерегатися все братия и сестры маю(т), а где услышали такovyє мовы маю(т) лагоднє упоминати пренас̣тѣшое за(с) імя Іс̣ маю(т) часто споминати, ѿ(т) чого взвраща близкимъ будучы смерты которы(и) бы тоє имя // (69 зв.) с̣тоє вымови(л) ѿ(т)пущєнія грѣхо(в) сила ѿ(т)рымуетъ; але тоє розумѣти треба кто бы у смертелно(м) не бы(л) грѣху.

д̣. Має(т) тежъ быти з ѿбопо(л)ное прощеніє братии яко и сестрь, а прына(м)нѣи трыкро(т) до року, то є(ст) во велики(и) пятокъ с̣тыя чєтырыдєся(т)ниці, во постѣ предъ рождєство(м) Х̣вымъ, и во постѣ до с̣того Петра, а ежели можная, и во постѣ спасово(м); або вѣмъ ты(х) часо(в) братия и сестры готуютьсѧ до пренас̣тѣшого сакраме(н)ту стола г̣дня.

Артыкулы третии до порядку бра(ц)тва належачыє;

а̣. Напередъ ѿ старшыхъ. Старшы(и) має(т) быти ѿбѣраны(и) на кажды(и) рокъ заразъ по воздвиженіи че(с)ного кре̣та которы(и) бы до каждого порядку и спра(в) брацтва всего дозорьцами были; в которо(м) ѿбѣраню таковы(и) порядокъ має(т) быти. В день ѿбѣранія старшы(х) служба б̣жая має(т) ся ѿ(т)правовати; на которо(и) всѣ братия и сестры маю(т) быти просячы годъны(х) у г(с)̣да б̣га до справованя того бра(т)ства.

в̣. По службє б̣жої маю(т) ся зы(и)ты на мѣ(и)сцє назначоное, и тамъ по м̣литвахъ до конгрегацияє(и) належыто(и) засядуть, где короткое напominаніє будє(т) ѿ ѿбѣраню и порядку.

г̣. По томъ рахунокъ заразъ старшыє пановє учыня(т) предъ всѣми прыходъ и росходъ повѣдя(т), грошы если буду(т) долги поплатя(т) ежели якіє

суть, абы наступуючимъ старшы(м) скарбоною реєстра и и(н)шыє речы ω(т)дали бє(з) трудности.

д̃. Якъ скоро тоє ω(т)правя(т) вы(и)ду(т) з конгрегации, абы ся попитали панове братия; ежели досы(т) чынили пови(н)ности свое(и) панове ста(р)шыи абы ся имъ подяковали за працу ихъ, албо если в чо(м) не догодыли бра(т)ству жебы на пото(м) ся перестерегали.

є̃. Потомъ намовы(в)шыся панове братия высадя(т) з себе чтыры ωсобы, єдыну духо(в)ную, а тры свѣцкіє, которые бы ви та(м) ωбѣрали зсѣвшыся всѣ чтыры до себе. тую елекцыю сами ω(т)правили зустне албо вотами, албо картками ωписа(н)ними таємне ведлугъ спо(л)нои намовы //(70) бра(т)скои и потребы.

ѕ̃. Пры ωбѣраню бо(л)шая час(т) ко(н)клюдє тоє(ст) то(й) будє(т) на(и)першы(м), которы(и) на(и)бо(л)ше(и) усѣхъ будє(т) мати вото(в), други(и) по нє(м) и трети(и), которы(и) болшь нижъ други(и) маєть. А можєть и старшы(и) прєшлы(и) быти потвє(р)жєны(и) албо прына(м)нѣ єдєнь и други(и) знову ωбраны(и), абы ся други(и) брацтву тому працею своею прыслуговали, ведлу(г) натхнєня духа с̃ того.

з̃. **Ў**бра(в)шыи старшыи пови(н)ны ся панове братия старати; абы на ка(ж)-ды(и) кварта(л) року двѣ службѣ б̃жы(х) наняли єдну за жывы(х) сами себе а другую за прєста(в)шыхъся и коливомъ. пови(н)ни дати духо(в)ному ω(т) тоє(й) службы б̃жо(и) єдно(и) грошє(и) дванадцѣя(т), а дякови грошє(и) шєс(т). А коли тьи службы б̃жїи маю(т) ся ω(т)правоваты. повинє(н) духо(в)ны(и) в цєрквѣ всѣмъ ωзна(и)мити. А кто бы на то(и) службѣ б̃жо(и) нє бы(л), повинє(н) кара(н) быти по(л)фунто(м) воску нєω(т)мѣннє.

к̃. Писара зара(з) собѣ назначити маю(т) : которы(й) бы пи(л)но вписова(л), такъ брацтво, яко и и(н)шыє речы бра(т)ству належачыи з росказаня старьшы(х).

д̃. Маю(т) тє(ж) мѣти старшыи слугу того жь бра(т)ства, которы(й) бы вшєлякіє потребы ωпа(т)риваль, тоє(ст) абы свѣчы до службы б̃жои готовиль и запаля(л), абы покрывала до погребѣ(в) готова(л) на погребѣ умарлого братию ωбходи(л), и и(н)ныє погребы ведлугъ часу ωбходи(л) и ω(т)правова(л).

ї̃. То постанови(в)шы старшыє братия будут ся пови(н)ни ωглядали на повиннос(т) свою стараючыся ω вшєлякіє добрыє порядки службы б̃жои до ω(л)таря потребы и до службы б̃жои всѣ приналежитости свои абы мѣлы; такъ навѣжаючы хорыхъ вспомогаючы ялмужнами потребны(х) и желаючыхъ з пушни³, албо з скрынъки того бра(т)ства до того ялмужна, которая ся до скри(н)ки складала, абы на потребу того брацтва ωборочалася. //(70 зв.)

аї̃. Кгды тєды бра(т) албо сєстра прєстави(т)ся з того свѣта на будущи(и), з того брацтва всѣхъ того бра(т)ства на погребѣ пови(н)ни бывати вы(и)ня(в)-шы барзо заба(в)ныи, хорыи. за що я(л)му(ж)ную має(т) дати ωмєшкалы(и),

³ Тут, очевидно, писарська описка: замість графеми *и* потрібно *к* — *пушки*.

а жебы всѣ могли вѣдати ѿ сме(р)ти брата албо сестры. теды албо наказано ѿповѣдати, албо з знакомъ хлопецъ нехъ всѣхъ ѿбы(и)деть.

vi. А провадячы тѣло умерлого прына(им)нѣ четиры по(и)ду(т) несучы свѣчы запале(н)ныи, которы(х) ста(р)шы(и) назначы(т) ѿколо тѣла такъ до(л)го стати мае(т), ажъ по службѣ бѣжой поховаю(т), ежели до полудня погребѣ маль быти.

гi. То(и) що ся до бра(т)ства вписовати мае(т), того дня впере(д) сповѣдаться мае(т), в чо(м) вычерпнувши невымо(в)ную ла(с)ку всемогущого бѣга, мае(т) положи(в)шы два па(л)ца право(и) руки на образѣ воздвиженія че(т)ного кре(с)та, пры конспектѣ всѣхъ присягнути, а если бы тую присягу ма(л) занедбавшы зломати противячыся звѣрхности которую самъ бѣгъ постано(в)ляетъ, таки(й) прокля(т) будетъ.

дi. А которы(и) бы бра(т) ста(в)шыся непослушны(м) хотѣ(л) бы ся того бра(т)ства ѿ(т)ступити, на тако(м) кля(т)ва зостане(т) ѿ(т) духо(в)ного в церквѣ пры всѣхъ людѣ(х) учине(н)ная.

еi. Повыненъ кажды(и) бра(т) пры вписаню ся дати гроше(и) сi до карбонь⁴ церко(в)ныя.

з. Схадзки пови(н)ны бывати на кажды(й) мѣсяць на которы(х) схадзна(х)⁵ кажды(й) бра(т) повиненъ дати гро(ш) до скарбони церко(в)ныя, а кто бы маючы забаву в схадзѣ не бы(л), теды повиненъ по старому бѣ(з) другого брата подати грошъ до карбони.

зi. А тии схадзки пови(н)ни ся ѿ(т)правовати любо в недѣлю любо по(д) часъ сѣта якого, а то для порядку це(р)ко(в)ного абы радыли.

кi. Которы(и) бы ко(л)векъ з братии будучи звадливымъ посвары(л)ся з которы(м) колвекъ брато(м) таки(и) ведлугъ ѿписа(н)ныхъ артикуло(в), албо любо ведлугъ // (71) выналѣзку бра(т)ского мае(т) быти караны(и), любѣ в церквѣ на службѣ бѣжой з свѣчею стояти, албо з кре(с)то(м), любѣ воску купити фунтъ, албо по(л)фунта, албо на дзво(н)ницы сѣдѣти ведлугъ декрету ѿ(т) братии наказа(н)ного, и до заходу сл(н)ца перепроситися.

д. Которы(и) бы ко(л)векъ з братии на потребу церко(в)ную не хотѣ(л) быти послушнымъ, а его бы на тую услугу депутовано, таки(и) мае(т) быти караны(и) фунто(м) воску, албо якъ панове братия вына(и)дутъ.

иc. **В** то(м) тежъ панове братия вѣдати маю(т) ижъ жадны(х) рече(и), которые ты(л)ко в сха(д)зцѣ ѿ(т)правую(т)ся жаденъ не ты(л)ко на публи(ч)ныхъ мѣсцахъ и посполиты(х) мовахъ, але и за порогъ не повиненъ виносити.

Далі йде запис іншим почерком польською мовою, що засвідчує ці статті за підписом єпископа холмського і белзького Августина.

Дата 1687, місяця лютого.

⁴ Потрібно *скарбони*.

⁵ Потрібно *схадзках*.

Скоропис пам'ятки відображає характерну для другої половини XVII ст. манеру накреслення літер. Графеми випсані прямо, з ледь помітним нахилом праворуч, послідовно з'єднані як рядкові, так і нарядкові. Висота літер переважно дорівнює ширині. Відчувається петлястість із характерним натиском і потовщенням над- та підрядкових суглобів букв. Літерна варіативність майже відсутня. Двоєю передає писар лише *o* — подібно до сучасного написання та на початку слова буквою *o*; *m* — подібно до сучасного написання та графемою з петлею, що значно виступає над рядком. У кількох випадках для накреслення *z* використано графему, подібну до скорописної сучасної *j* (без крапки); для *v* — графему *v*, характерну пам'яткам київським та житомирським кінця XVI початку XVII ст. Писар часто виносить літери над рядок, переважно, в кінці слова, значно рідше виносить графеми наприкінці складу всередині лексеми. З титлом написано традиційні слова з релігійної сфери: *г̃дѣ, б̃гѣ, б̃жини(й), с̃ты(й), еп̃пѣ*, а також *ч̃лкѣ, с̃нѣ* тощо. Із нарядкових знаків використовує він крапку над літерами, що передають голосний звук (буква *и* не має характерного нарядкового знака — камори з крапкою — для передавання двозвука [йі]), дві вертикальні риси над *w*. На позначення деяких звуків використано велику й малу букви: *n, k, a, c*. Остання пишеться як на початку речення, так і на початку слова всередині речення. Буква *ж* *A* звичайно стоїть лише на початку речення.

Із орфографічних особливостей відзначимо відсутність спеціальної літери для позначення дієзності/недієзності [e]. У пам'ятці писар вживає лише одну графему *ε*. Цією ж літерою передано і двозвук [йе]: *поздоро(в)леніε 68, сумленіε 69*. Не зайвим буде зауважити, що явних випадків, де перед *e* мав би вживатися палатальний приголосний, у пам'ятці не виявлено. Не використовує писар обох юсів. Досить активно вживає він букву *ѣ* як в кінці слова, так і в кінці складу: *погорѣшеніємѣ, форѣтуну, скромнѣ 68 зв., дозорѣцами 69 зв., пирѣкгаминѣ, Косопудѣскому 68, старѣшы(х) 70*. Для передавання звука [и] використано букви *и* та *ы*: *нашымы, артыкули (68)*. Графема *ї* вживається для передавання звука [і] лише перед йотованими. Кілька фіксацій, де *и* після голосного передає двозвук [йі]: *злой мовы выстѣрегатиы 69, арѣтыкулы вторыи 69 зв., тыи службы бѣжѣи 70*. Не відображав писар роздільної вимови між диспалаталізованими губними та йотованими *ня(н)ства 68 зв, ня(т) 69*.

Буква *ѣ* вживається згідно з етимологією і превалює в документі: *в собѣ, умѣти и разумѣти 68, грѣхо(в), сповѣдатися и тѣло 68 зв., навѣжали, блюзнѣрства 69, повѣдя(т) 69 зв.* Можливо, в слові *ро(з)бѣрати 69* та спільнокореневих маємо відхилення від традиційного написання, хоча в український мові має місце рефлекс *i* у названих лексемах (пор. збирати, збиратися [Грінченко, II, 124]). Рідше на місці *ѣ* фіксується *и*: *повелили, цилими 68, пры службы, 68 зв.* Лише кілька написань *e* на місці *ѣ*: *собе 70*. Характерною особливістю пам'ятки є активне вживання літери *ы*, яка досить часто пишеться всупереч

етимології (переважно після шиплячих): *нашымы, презе(н)товавши, прысто(й)не, воздвыженія, жывотворящаго, прыказаны(й), пры служби*, (68) *маючы, прычы(н), на(й)выжшы(й), пры(й)няти, пра(в)дыве*, 68 зв., *братыя, выну, прыпроважали*, 69, *зы(й)ты, догодыли* 69 зв., *четыры* 70. Якоїсь закономірності у вживанні цієї букви на матеріалі артикулів простежити годі. У середовищі писаря явно відчувалася тенденція до диспалаталізації приголосних (передовсім шиплячих) перед *и*, але орфографічно вона відображена непослідовно. Очевидно, писар буквами *ы* та *и* передавав один звук — [и], що постав унаслідок злиття *ы* та *і* в українській мові. Можливо, тому графема *и* так рідко вживається писарем на місці *ѣ*. У пам'ятці не зафіксовано жодного випадку написання *и* на місці *о* та *е* у новозакритих складах. Відносно послідовно відбито перехід *е* в *о* після шиплячих: *нашого, чого* 69, *бѣжой, в чо(м)* 69 зв., *назначоное, всемогущого* 70.

Із особливостей в системі консонантизму відзначимо вживання букви *и*, яке не дає підставу робити однозначні висновки щодо палатальності чи веллярності позначуваного нею звука: за *працу* 69 зв., *працовитого* 68, *хлопець* 70, *мѣсцахъ* 71. Наведені випадки (за винятком хіба останнього) не можуть переконливо свідчити на користь твердої вимови звука [ц]. У прикладах *працовитого, хлопець* цілком імовірна м'якість [ц], але писар не мав змоги на письмі графічно її відобразити (графема *ь* у пам'ятці відсутня). Іменник *праця* відмінюється у документі за м'яким типом *працею* 70. Це ж стосується й вимови [р] на основі орфографії пам'ятки: *писара, порядки, потреби* 70. У дериватах, похідних від давнього *имати* зберігається кореневий *й* *пры(и)нятое* 69 зв., *вы(и)ня(в)шы* 70 зв., *прына(й)мѣ* 70 зв. Випадки чергування у // *ѣ*, властивого для українських пам'яток цього періоду — поодинокі у *смертелно(м)* ... *грѣху* 70. Написання ряду слів відображають асимілятивно-дисимілятивні процеси, які писар передавав іноді досить оригінально: *на(й)выжшы(й)* 68 зв. (у пам'ятках цього періоду компаративи та суперлативи від прикметника *високий* переважно фіксуються у вигляді *вы(с)шы(й)* та *вы(ш)шы(й)*), *брацѣства* 68, *брацства* 69 зв.

На морфологічному рівні можна виділити такі риси:

— послідовне вживання інфінітивного форманта *-ти (-ты)*, і лише кілька фіксацій *-чы*: *стерегчыся* 68 зв., *перестере(г)чы* 69. Зараз в українських діалектах інфінітиви з цим суфіксом утворюють суцільний ареал на південному заході країни, включаючи берестейські говірки [АУМ, II к. 234].

— написання частки *-ся* у формах зворотних дієслів у пре- та постпозиціях: *має(т) такъ повѣдати же то ся ему не подобає(т)* 68, *стерегчыся, которые в собѣ такъ ся маю(т), которая ся ѡ(т)правує(т)*, 68 зв., *маю(т) ся зы(й)ты* 69 зв. Випадків написання *-ся* окремо в постпозиції не знаходимо. *Ся* зафіксовано також у значенні 'себе': *Повыненъ кажды(й) бра(т) пры вписаню ся дати гроше(й) сѣ до карбонь церко(в)ныхъ* 70 зв. Тут простежується вплив польської мови;

— у ряді випадків у формах родового відмінка іменників жіночого роду і-основ писар передає флексію *-и*: *присто(й)ности, до сповѣды, 69, близькимъ будучы смерты, 69* зв. Така вимова й зараз характерна для носіїв південно-західних та волинсько-поліських і підляських говірок України [АУМ, II, к. 174–175]. Очевидно, що у пам'ятці відображено типову для часу написання вимову. Це ж явище спостерігаємо і в інших словоформах *всѣ кре(в)кости 68* зв. Треба думати, що у словах *до єдиности 69, бе(з) трудности 69* зв. також основа тверда. Так стверджувати дає підставу написання інших іменників, де писар передає палатальність основи: *проты(в) церквѣ 68, на справѣ 68* тощо;

— у давальному відмінку однини іменників чоловічого роду використовується лише флексія *-ови*: *сѣнови, духови 68*;

— вживання числівника один у формах *єде(н) 69* зв. *єдну 70*. В сучасних українських говорах така фонеморфологічна структура цього числівника охоплює значний компактний ареал — закарпатські, бойківські, лемківські говірки, хоч спорадично відзначено вживання цієї форми і в наддністрянському, подільському, волинському та середньополіському діалектах [АУМ, II к. 225].

Звичайно, поряд із живомовними флексіями, характерними для часу написання пам'ятки, вживаються і давні: *сѣнове бѣжыи 68* зв., *потлуми(в)шы враги своя 69*.

У іменниках *о людехъ звадливыхъ 68* зв., *проти(в) сѣтостехъ 68* зв. давня флексія *-ехъ*, що була на час написання пам'ятки в активному вжитку носіїв ряду південно-західних говірок, збережена і досьогодні [АУМ, II, к. 205, 206].

У реченнях *Просили, абы смо склони(в)шыся до про(з)бы 68* та *А иже есмо всѣ кре(в)кости подълежыи за которою не ты(л)ко часто выступуемо 68* зв., *есмо* (< есмо) слід пояснювати як залишки zdeформованих утворень колишнього перфекта, хоч із контексту речення видно, що цю форму доречніше трактувати не як складову перфекта (бо вживається без дієприкметника минулого часу на -л), а як своєрідну частку, яка самостійно вказує на першу особу множини. Один раз писар вживає давню форму складеного майбутнього: *старшыє братия будут ся пови(н)ни ѿлядали 70*. Ареал поширення двох останніх рис — наддністрянські говірки [АУМ, II, к. 244–245], хоч деякі дослідники відзначають спорадичне вживання подібних форм і у волинсько-поліських та підляських говірках [Бевзенко 138, 141].

Серед синтаксичних особливостей відзначимо конструкції, які в пам'ятках цього періоду фіксуються не часто: *проти + давальний* або *проты(в) церквѣ сѣтой всходѣне(й) хрестияньско(й) и науцѣ*, або *проти(в) сѣнови бѣжему*, або *проти(в) духови сѣтому*, або *проти(в) сѣтостехъ*, або *проти(в)ко стымъ бѣжыи(м) мовячого ... 68* зв. Подібні синтаксичні конструкції властиві писемності найдавнішого часу і в пам'ятках староукраїнської мови були поодинокими [Слинько 177]. *За + знахідний* *которая ся ѿ(т)правує(т) за жывие 68* зв. у пам'ятках староукраїнської мови фіксується вкрай рідко (див. [Слинько 168–175], пор. ще *почѣсти за лихии моужь* перша половина XIII ст. [ІУМ

Німчук 184]); о + знахідний: *ω поко(й)* 68 зв. У ряді випадків привертає увагу вживання частки **би**, що надає дії відтінку умовності або бажаності її здійснення: *а кому бы трудно, неха(й) дас(т) ялмужную або чи(м)* 68 зв., *кажды(и) з на(с) еде(н) другого з выступко(в) его, ω которы(х) бы не(в)ную вѣдомос(т) малъ, в мило(с)ти хрестия(н)ско(й) перестере(з)чы, и упо(м)нѣти буде(т) повине(н)* 69, *На знакъ того бра(т)ства, кажды(й) бы з на(с) повыне(н) носити на собѣ знакъ самого збавителя* 69, *ω(т) чого взвѣщаа близкимъ будучы смерти, которы(й) бы тоє имя сѣтоє вымови(л), ω(т)пущенія грѣхо(в) сила ω(т)рымуетъ* 69 зв., *а кто бы, маючи забаву, в схаѣзѣ не бы(л), теѣды повине(н) по старому бѣ(з) другого брата подати грошъ до карбоны* 70. Вживання ізольованого **би** у функції сполучника мети кваліфікують дослідники як специфічний засіб синтаксичного зв'язку [ІУМ Грищенко 430]. Як умовно-бажальна частка **би** активно вживалася в пам'ятках української мови і більш раннього періоду [ССМ, I 135].

В „Артикулах...” писар активно використовує лексику, яка вже на час написання пам'ятки була надбанням українського словника: *шкодити мовою* 68 зв., *слухати со увагою* 68 зв., *коли чуємо* 68 зв., *бачыти не можемо* 68 зв., *трымати* 69, *догодыли* 69 зв., *рахунокъ* 69 зв., *розумѣти треба* 69 зв., *знову, натхненія* 70, *хлопецъ* 70 зв., *посвары(л)ся* 71 тощо.

Відзначимо значний польський вплив (безпосередні польські запозичення) — *абопо(л)него* 68 зв., *ниць* 68 зв., *в тиху* 68 зв., *ялмужную* 68 зв., *завше* 68 зв., *хентие и вѣдчне* 69, *потлумившы* 69, *взвѣщаа* 69, *або* 69, *тылько* 69, *хоры(х)* 69, *чили*, 69, *за(с)* 69, *ведлуг* 70, *мѣ(й)сцѣ* 70, *вшелякие* 70, *барзо заба(в)ныи* 70 зв., *жебы* 70 зв., *нехъ абы(й)детъ* 70 зв., *ко(л)векъ* 71, *жадны(х) рече(й)* 71 та з інших мов (очевидно, через посередництво польської) — *фортуна* 68 зв., *фунтъ* 69, *з фрацу(н)ку* 69, *сакраме(н)ту* 69, *конгрегации* 69 зв., *до карбоны* 70 зв. Польський вплив спостерігаємо і при оформленні ряду слів: *шире правдиве, мудре* 68 зв., *лагодне* 69, на су(м)ненню *добрымъ и че(ст)нымъ* 69.

Незважаючи на те, що документ має виразне церковне спрямування, старослов'янізмів у ньому виділяємо небагато: *воздвигенія* 68 зв., *чрезъ уста ева(н)гелисты* 68 зв., *жывотворящаго* 68, *избавителя* 68 зв., *враги своя* 69, *прощеніє* 69 зв., до карбоны *церко(в)ныя* 70 зв.

Аналіз мовних особливостей пам'ятки дозволяє зробити такі висновки:

- 1) пам'ятка характеризується виразними (передовсім на морфологічному рівні) південноукраїнськими рисами;
- 2) у документі не зафіксовано явищ, які можна однозначно трактувати як північноукраїнські (поліські);
- 3) сукупність проаналізованих лінгвальних особливостей, а також місцезнаходження самого братства (с. Кособуди) дозволяє зробити припущення, що пам'ятка найімовірніше написана вихідцем із цих земель — південної Холмщини чи північно-західної Наддністрянщини.

АУМ — *Атлас української мови*, т. 2, Київ 1988.

Бевзенко — *Українська діалектологія*, Київ 1980.

ГУМ Грищенко — *Історія української мови. Синтаксис*. Г. П. Арполенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук, В. М. Русанівський, Г. Х. Щербатюк, Київ 1983.

ГУМ Німчук — *Історія української мови. Синтаксис*. Г. П. Арполенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук, В. М. Русанівський, Г. Х. Щербатюк, Київ 1983.

Слинько — І. І. Слинько, *Історичний синтаксис української мови*, Київ 1973.

ССМ — *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* У двох томах, Київ 1977.

РЕЗЮМЕ

В статье впервые публикуется текст, а также осуществлен анализ языка и скорописи памятника второй половины XVII века „Артыкулы бра(т)ству Косопудьскому...”, который хранится в Государственном воеводском архиве в Люблине и является составной частью документа „Akta sądu biskupiego greko-katolickiego chełmskiego i bełzkiego” 1684–1705 годов.

Лингвистическое исследование „Артыкулов...” показало, что документ содержит почти на всех языковых уровнях (прежде всего на фонетическом и лексическом) множество украинских черт.

Вместе с тем памятник является ценным источником для изучения украинско-польских языковых контактов. В этот период интерференция двух языков происходила особенно активно. Много полонизмов выявлено на лексическом уровне.

На основании анализа языковых особенностей памятника автор статьи делает попытку установить место рождения писаря и принадлежность его к одному из украинских диалектов.